

BARTŁOMIEJ SOKOŁOWSKI

Muzeum Niepodległości w Warszawie

ORCID: 0000-0002-6005-1024

Wychowanie i edukacja sióstr niepokalanek

We współczesnym świecie literatura umożliwia odbiorcom odkrycie nowych zagadnień z różnych dziedzin. Wydawane publikacje przypominają nam o wydarzeniach i miejscach, które warto przedstawić ponownie.

Od 1997 roku serię reprintów, poświęconych tematyce Kresów Wschodnich, wydaje redakcja pisma religijno-społecznego Rzymskokatolickiej Diecezji Łuckiej „Wołanie z Wołynia”¹. W tym dwumiesięczniku są prezentowane artykuły w języku polskim i ukraińskim, omawiane relacje i wspomnienia związane z ziemią wołyńską, a także działającymi na tym terenie, w przeszłości,

¹ Pismo jest wydawane od 1994 roku, założycielem i aktualnym wydawcą jest Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Ostrogu na Wołyniu.

kościółami i duszpasterzami². Główny celem pisma „Wołanie z Wołynia”, jest kultywowanie pamięci wołyńskiego dziedzictwa kościelnego.

Wspomniane wyżej przedruki są realizowane w ramach serii Biblioteka „Wołania z Wołynia”. W 2022 roku nakładem tego wydawnictwa ukazała się reprodukcja publikacji *Jazłowiec*³, która pierwotnie powstała w 1939 roku⁴. Sama książka nie ma aparatu naukowego, opisuje funkcjonowanie Zakładu Naukowo-Wychowawczego Sióstr Niepokalanek w Jazłowcu⁵. Została wydana z okazji 75. rocznicy powstania klasztoru⁶. W artykule Marceliny Knop *Wychowanie dziewcząt w działalności i poglądach bł. Marceliny Darowskiej*⁷ autorka, oprócz krótkiego życiorysu Darowskiej⁸, a także jej działalności duchowej, przedstawia genezę powstania Zakładu:

Zgromadzenie powstało z myślą o wychowaniu dziewcząt na chrześcijańskie żony, matki i obywatelki, by przez odrodzenie rodzin doprowadzić do odzyskania utraconej niepodległości Polski. W związku z tym, Marcelina Darowska, rozważając możliwość organizacji pierwszego klasztoru niepokalanek poza Rzymem, zwróciła szczególną uwagę

² „Wołanie z Wołynia” 2021, nr 6 (163).

³ Pierwsze wydanie: *Jazłowiec*, Wydawnictwo SS. Niepokalanego Poczęcia N.M.P, Warszawa 1939, ss. 205.

⁴ W *Słowie od wydawcy*, autorstwa redaktora naczelnego, ks. Witolda Józefa Kowalowa, zostało odnotowane, iż oryginalny egzemplarz został przekazany do reprodukcji przez Mieczysława Malinowskiego: *Jazłowiec*, (reprint), Ośrodek „Wołanie z Wołynia”, Biały Dunajec 2022, s. V.

⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, nakł. F. Sulimierskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1880–1914, s. 538.

⁶ Klasztor powstał w 1863 roku.

⁷ M. Knop, *Wychowanie dziewcząt w działalności i poglądach bł. Marceliny Darowskiej*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2016, nr 34, s. 101–115.

⁸ Bł. Matka Marcelina Darowska (1827–1911) – polska zakonnica, założycielka Zgromadzenia Niepokalanek.

na sytuację panującą wówczas w każdym z zaborów. Największą autonomią wyróżniała się Galicja. Ostatecznie Matka Marcelina podjęła decyzję o utworzeniu domu zgromadzenia i zakładu wychowanego dla dziewcząt w miejscowości położonej 250 km od Lwowa – Jazłowcu. Na mocy umowy zawartej z Krzysztofem Błażowskim, Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Poczęcia NMP otrzymało nieodpłatnie gmach dawnego pałacu Poniatowskich oraz ruiny średniowiecznego zamku wraz z otaczającym ogrodem. W zamian siostry niepokalanki zobowiązały się do bezpłatnego kształcenia w swojej szkole dziewczynki wskazanej przez rodzinę darczyńców⁹.

W przytoczonym fragmencie znajduje się informacja dotycząca funkcjonowania pałacu Poniatowskich w XIX wieku. Oprócz działalności *stricte* edukacyjnej, pełnił on także funkcję głównej siedziby Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Jazłowcu. Omawiana publikacja zawiera dwie części, w których zaprezentowano sytuację klasztoru w latach 1863–1939.

W części pierwszej, zatytułowanej *1863–1914*, przedstawiono w zarysie położenie miejscowości Jazłowiec i jej historię, a także przystosowanie obiektu architektonicznego na potrzeby funkcjonowania klasztoru i zakładu. Publikacja zawiera również szczegółowe informacje dotyczące otwarcia zakładu wychowawczego w Jazłowcu. Na kolejnych stronach opisany został proces edukacji realizowany przez siostry niepokalanki, które w swojej pracy stosowały się do wskazówek wychowawczych Matki Marceliny, ukierunkowanych na aspekt edukacyjny, ale też religijny. W publikacji przedstawiono wspomnienia Marceliny Darowskiej, które dotyczyły jej spostrzeżeń na temat wychowania podopiecznych zakładu:

Wychowanie – to dzieło miłości. Wyłożyć lekcję – każdy profesor potrafi, ale nauczy i wpłynie tylko ten, kto kocha – rozumie się, że ta miłość powinna być Boża, nie ludzka. Bądźcie wy – pisze do sióstr – całe miłością, a zapalicie wszystkich, co się z wami zetkną, tym ogniem,

⁹ M. Knop, op. cit., s. 103–104.

który Chrystus Pan przyniósł na ziemię i przyczynicie się do rozbudzenia życia nowego...

Jakkolwiek największy porządek i ścisłość nienaruszalnie utrzymywane być mają w pensjonacie: wszelki despotyzm, władza przemocą podtrzymywana, karność absolutna, dyscyplinarne i ślepe posłuszeństwo w ich następstwie, przypuszczane nie będą nigdy do rządów naszych tak Zakładu, jak Zgromadzenia. Władzą rządzącą i przewagą – miłość.

Każda mistrzyni, każda nauczycielka, zmieniać się powinna wedle dzieci, jakie jej są powierzone, do każdego się zastosowywać, zniżać lub podnosić, wedle nich: być słodką, łagodną, wesołą albo poważną, a niekiedy nawet surową, zawsze ścisłą i miłością pełną, stosowanie do nich potrzeby, aby wszystko co tylko można, z nich wydostać, a nigdy nie zaciężać, nigdy nie zniechęcić. To niełatwe! Trzeba wielkiej miłości, a z kolosalnego poświęcenia, zapomnienia o sobie...¹⁰

Program naukowy placówki (w tym założenia odnoszące się do lekcji religii) był realizowany z uwzględnieniem wielu dziedzin naukowych oraz praktycznych zajęć, które uczennice po zakończeniu nauki miały wykorzystać w życiu codziennym. Założenia programowe zostały przygotowane przez o. Piotra Semenenko¹¹. Opisano w nich ilość klas (6), liczbę godzin dla danych zajęć, a także rozkład nauk, który obowiązywał w klasztorze Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Maryi w Jazłowców. Uczące się dziewczęta uczęszczały na zajęcia z religii (I klasa *Katechizm mały*, II klasa *Katechizm obszerny*, III klasa *Historia święta: Stary Testament i jego symbolizm*, IV klasa *Historia święta: Nowy Testament, życie Chrystusa Pana*, V klasa *Historia Kościoła*, VI klasa *Liturgika. Naukowa obyczajowa, nauka życia*), języka polskiego i obcych (I–VI klasa uczęszczała na język polski i francuski, od II klasy był wykładany język niemiecki, a od III włoski). Podczas nauki języków podopieczne uczyły się czytania, pisania, gramatyki, retoryki, odpowiedniej wymowy,

¹⁰ *Jazłowiec...*, op. cit., s. 25.

¹¹ O. Piotr Semenenko (1814–1886) – zakonnik, prezbiter, filozof, teolog katolicki.

a także analizowały literaturę i poezję. Zajęcia z historii Polski również odbywały się na podstawie określonego harmonogramu i podziału na klasy oraz przedmioty: I klasa *Historia polska w krótkim opowiadaniu dla małych dzieci*, II klasa *Piasty i Jagiellony*, III klasa *Historia elekcyjna aż do upadku*, IV klasa *Monografie (szczegółowe opisy epok i osób)*, V klasa *Wyższy pogląd na całe dzieje Polski*. Historia powszechna w programie nauczania była realizowana dopiero od III klasy: III – *Starożytna*, IV – *Średniowieczna*, V – *Nowożytna*, VI – *Filozofia historii*. Dziewczęta uczęszczały na zajęcia z geografii: I–III klasa: *Geografia ogólna – Polska najszczegółowiej*; nauk ścisłych i przyrodniczych: Od I klasy do V obowiązywały zajęcia z arytmetyki, od III klasy nauczono zoologii, od IV mineralogii i botaniki, od V fizyki oraz od VI kosmografii.

Ponadto, oprócz wymienionych wyżej przedmiotów, przez cały okres edukacji (bez podziału na klasy) realizowano zajęcia z: muzyki, śpiewu, rysunku, tańca, a także „obeznania się gospodarstwem domowym”. W dalszych częściach zaprezentowano przebieg egzaminów, które podzielone zostały na tzw. „mały egzamin” – obowiązywał materiał z pierwszego półrocza, i „duży egzamin” na koniec roku szkolnego. Przed każdym egzaminem odbywały się „powtórzenia kursów”, umożliwiające przypomnienie materiału.

Warto odnotować, iż uczennice były wychowywane w duchu patriotycznym, o czym świadczy przytoczona wypowiedź jednej z wychowanek, Walentyny z Popławskich Kossowskiej: „W Jazłowcu – pisze – panował duch gorącego patriotyzmu. Matka i Siostry utrzymywały w nas wiarę, że Polska powstanie, lecz na to kraj zasłużyć musi przez nawrócenie ku Bogu – to rozbudzenie wiary w przyszłość Polski, było opatrnościowe, bo jakkolwiek w czasach niewoli w licznych sferach młodzieży żyła tylko nadzieją powstania, ofiar i walki dla kraju, to w innych środowiskach ta wiara zanikła pod wpływem klęsk narodowych”¹².

¹² *Jazłowiec...*, op. cit., s. 54.

W drugiej części publikacji, zatytułowanej *1914–1939*, zaprezentowano funkcjonowanie katolickiego ośrodka wychowawczego podczas I wojny światowej, a także późniejszych konfliktów zbrojnych (inwazja rosyjska 1914–1915; tzw. „krwawa ofensywa Brusilowa” 1916–1917; okupacja ukraińska 1918–1919; inwazja bolszewicka 1920).

Ciekawym aspektem, który został przedstawiony w omawianej publikacji, jest działalność wychowanek w czasie wojny. Ukształtowane już kobiety, zapisywały się do pracy w Czerwonym Krzyżu, opatrywały chorych w szpitalach (w tekście występuje wzmianka o szpitalu lwowskim), a niektóre nawet wstępowały do armii, chcąc walczyć o niepodległość¹³. Wiele wychowanek zakładu uczestniczyło w różnych działaniach, przyczyniających się do pomyślnego zakończenia konfliktów zbrojnych, a także wykonywało powierzone zadania, narażając się na śmierć: Mela Kiersnowska (Świdówna) pojechała w 1920 roku, przebrana za mężczyznę, z Mołodeczna do Połocka, w celu poinformowania żołnierzy Wojska Polskiego o planowanej zasadzce zorganizowanej przez bolszewików; Julia Stankiewiczowa (Świdówna) przewoziła z Moskwy do Humania i Kijowa oleje święte, dokumenty i pieniądze; Walentyna z Popławskich Kossowska zorganizowała szkołę dla dzieci w Warszawie, a w 1920 roku, jako komendantka punktu żywnościowo-opatrunkowego Czerwonego Krzyża nr 5, pracowała w Brześciu podczas działań zbrojnych; Bronisława Proszkowska (Narbutt) założyła w czasie trwającej wtedy wojny bolszewickiej szpital dla ozdrowieńców w Tarni; Julia Bogusławska (z Potockich), pracowała dla Białego Krzyża; Józefa Kossow, członkini Koła Polskiego w Wilnie, organizowała pomoc dla więźniów politycznych, uczestnicząc również w akcjach, które miały uwolnić w 1919 roku peowiaków¹⁴.

¹³ Teresa Sołtanówna, Wanda Gołębska z domu Brykczyńska – ulan 6. pułku.

¹⁴ *Jazłowiec...*, op. cit., s. 125–126.

W dalszych fragmentach przedstawiono funkcjonowanie zakładu od 1921 roku. W latach 1927–1928, oprócz dotychczas działającej placówki edukacyjnej, na terenie zakładu powstała szkoła gospodarcza: Seminarium Gospodarcze im. Matki Marceliny w Jazłowcu. Realizacja zajęć edukacyjnych została zmieniona ze względu na wprowadzenie programów szkół państwowych¹⁵. Przedruk zawiera również spis wychowanek tejże placówki edukacyjnej, a także rzuty architektoniczne zakładu w 1863 i 1938 roku.

Omawiana publikacja przedstawia w szczegółowy sposób działalność edukacyjną, realizowaną przez zgromadzenie sióstr niepokalanek w XIX wieku na Kresach Wschodnich. Analizując program nauczania, można stwierdzić, iż uczennice mogły doskonalić się w różnych dziedzinach nauki w należyty sposób. Oprócz typowych przedmiotów, uczyły się zajęć praktycznych, a doskonalenie zajęć edukacyjnych przez Matkę Marcelinę oraz siostry, umożliwiło rozwój umiejętności przydatnych w życiu codziennym.

Wznowienie tego typu wydawnictwa jest ważne, ze względu na możliwość poznania funkcjonowania placówek oświatowych na terenie Kresów Wschodnich. Część, w której zaprezentowano działalność zakładu w latach 1914–1920, stanowi ciekawe i cenne źródło historyczne, dotyczące realizacji zajęć edukacyjnych w trudnych dla wychowanek i sióstr warunkach.

Niewątpliwie przypomnienie tej publikacji, poprzez wydanie reprintu, jest doskonałym pomysłem. Zawarte w tym źródle informacje pozwalają na poznanie i upamiętnienie wydarzeń z tamtego okresu, a także ważnych postaci historycznych, które realizowały działania edukacyjne na Kresach Wschodnich.

Bartłomiej Sokołowski

***Jazłowiec (reprint), Ośrodek „Wołanie z Wołynia”,
Biały Dunajec 2022, ss. 205.***

¹⁵ 31 maja 1937 roku zakład funkcjonujący jako gimnazjum, uznano za państwową placówkę edukacyjną.

JAZŁOWIEC